

PREZBITERIANIZM

PREZBITERIANIZM, nurt ewangelicyzmu reform. w krajach anglosaskich odrzucający tradycyjną → hierarchię (II) Kościoła kat., a także kontestujący system → episkopalny; teologicznie bliski → kongregacjonalizmowi oraz → purytanizmowi, przyjmujący prezbiterialny ustrój kościelny.

Nowożytnie korzenie kośc. ustroju prezbiterialnego sięgają teokratycznego systemu adm. wprowadzonego w Genewie przez J. → Kalwina, tworzącego specyficzną republikę protest.; geneza pojęcia p. jest bezpośrednio związana z działaniami zmierzającymi do przywrócenia pierwotnego modelu Kościoła, które podjęła część przedstawicieli państwowego Kościoła Anglii w 2. poł. XVI w. pod przywództwem J. → Knoxa; w wyniku podjętych reform doszło do powstania nar. Kościoła Szkocji (Church of Scotland); na mocy przyjętego przez synod gen. w Edynburgu *Confessio scotica* oraz *First Book of Discipline* zniesiono w Szkocji urząd biskupi, tworząc zarazem urząd duchownego zw. ministrem w celu posługi słowa i sakramentów oraz → prezbitera w zakresie wykonywania władzy kośc.; od 1565 zwolenników tych zmian zaczęto nazywać → prezbiterianami; nazwa pozwalała odróżnić ich od członków → anglikańskiego Kościoła (I 4), który zachował urząd biskupi i przyjął w wielu krajach anglosaskich (na zasadzie przeciwstawienia) określenie episkopalnego (np. The Episcopal Church of Scotland).

Ustrój prezbiteriański został rozwinięty na podstawie recepcji oprac. przez Kalwina porządku kośc., składającego się z 4 urzędów: pastorów, nauczycieli, starszych (prezbiterów) i diakonów oraz odrzuceniu ustroju hierarchiczno-episkopalnego opartego na władzy jednego → biskupa (monoepiskopat); w pewnym sensie można go pojmować jako episkopat kolegialny, gdyż polega na zarządzaniu Kościołem przez radę starszych złożoną z duchownych i świeckich, co stanowi przejaw radykalnej demokratyzacji Kościoła; p. może być realizowany na wielu poziomach, począwszy od zboru (parafii), który wybiera swój zarząd (kolegium, konsystorz; stąd stosowane czasem określenie systemu – konsystorski), przez struktury ponadpar., okręgi, do organów najwyższych (→ synod, zgromadzenie gen.); wielopoziomowość struktur (od parafii do synodu) sprawia, że ustrój prezbiteriański jest często określane prezbiterialno-synodalnym, co ma wskazywać, że wspólnoty lokalne nie uważają się za samowystarczalne i autonomiczne, powierzając niektóre sprawy wyższej instancji (m.in. doktryna, ordynacja duchownych, decyzje adm., kwestie sporne); w tym wymiarze ustrój prezbiterialny różni się od kongregacjonalnego charakteryzującego się samorządnością i niezależnością wspólnot lokalnych, choć mogą być one zarządzane również przez radę prezbiterów.

Pewna część wspólnot ewang.reform. przyjęła ustrój kongregacjonalny; w wielu krajach natomiast p. zjednoczył się z kongregacjonalizmem, tworząc wspólne Kościoły reform. (m.in. w Anglii, Stanach Zjedn., Walii); wprowadzenie ustroju prezbiterialnego w całości lub części nie ogranicza się do Kościołów czy wspólnot kośc. posługujących się nazwą p. (w łonie → protestantyzmu czy też poza nim); jego niektóre elementy można dostrzec także we wspólnotach kośc. o ustroju episkopalnym w formie doradczych ciał pomocniczych (m.in. w → katolickim Kościele: rady par., kolegium konsultorów, synody diec., konferencje biskupów, synody biskupów, kolegium kardynałów) lub gremiów synodalnych mających pełnię władzy (np. w Kościele kat. – sobór, z zachowaniem władzy papieża, a w Kościele prawosł. – Święty Synod Biskupów).

W.L. Lingle, *Presbyterians, Their History and Beliefs*, Richmond 1928, 1978⁴; G.D. Henderson, *Presbyterianism*, Aberdeen 1954; J. Kennedy, *Presbyterian Authority and Discipline*, E 1960; J.W. Kuykendall, *Presbyterians*, Atlanta 1960, 1988⁵; J. Mehlhausen, EKLn III 1317-1319; *Paradigms in Polity*, GrR 1994; W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzyskokatolickich w Polsce*, Wwa 1997; J. Bosch Navarro, *Diccionario de ecumenismo*, Navarra 1998 (*Ekumenizm. Mały słownik*, Wwa 2007, 259-260); A. Hollerbach, A.I.C. Heron, A.F. Walls, LThK VIII (1999³) 539-542; R. Nutt,

D. Fergusson, D. Cornick, RGG VI (2003⁴) 1618-1623; T.J. Zielinski, RelEnc VIII 259; W. Gajewski, *Charyzmat, urząd, hierarchia*, Kr 2010.

Slawomir Pawlowski

PREZBITERIAŃSKI KOŚCIÓŁ, rodzina anglik. i protest. Kościołów i wspólnot kośc. pochodzenia szkoc. wyrosłych z reformacji szwajc., zachowujących doktrynę reform. (→ kalwinizm) oraz prezbiteriańsko-synodalny ustrój eklezjalny.

K.p. powstał w wyniku prakt. realizacji idei teol. → prezbiterianizmu, głoszonych gł. przez J. → Knoxa i A. Melville'a, a także upowszechnienia się → purytanizmu; ukonstytuował się w Edynburgu na powsz. zgromadzeniu Kościoła szkoc. po ogłoszeniu *First Book of Discipline* jako Church of Scotland, a po zatwierdzeniu 1560 tego dokumentu przez parlament stał się Kościołem państw., jednak jego działalność była ograniczana przez władzę ang., zwł. za panowania → Marii Stuart; w K.p. zniesiono m.in. urząd biskupa oraz wprowadzono nowy porządek kośc. oparty na 4 urzędach oprac. przez J. → Kalwina, co miało stanowić wyraz reformy (tzw. oczyszczenia) Kościoła; 1643-48 westminsterskie zgrom. teologów opracowało *Westminster Confession* (1647), które jako wyznaczenie wiary wywarło znaczny wpływ na dalszy rozwój K.p. w świecie anglosaskim; w kontekście podziałów wewn. w łonie Kościoła państw. XVIII-XIX w. doszło do powstania Associate Presbytery, a także United Presbyterian Church of Scotland i Free Church of Scotland – wspólnoty te w XX w. po zjednoczeniu w United Free Church of Scotland połączyły się ostatecznie z Church of Scotland. Na tle napięć polit. w Wielkiej Brytanii powstał 1951 Free Presbyterian Church of Ulster.

W wielu krajach K.p. zjednoczyły się z Kościołami i wspólnotami kośc. o ustroju kongregacjonalnym, współtworząc Kościoły reform., m.in. Presbyterian Church of England zjednoczył się 1972 z Congregational Church in England and Wales w United Reformed Church, do którego 1981 przyłączył się Reformed Association of Churches of Christ, a 2000 – Congregational Union of Scotland; w Nairobi 1970 powstał World Alliance of Reformed Churches (WARC), który skupia obecnie 218 K.p. (także i te, które połączyły się z Kościołami i wspólnotami kośc. o ustroju kongregacjonalnym) ze 107 krajów i ok. 75 mln wyznawców; jego siedziba znajduje się w Genewie.

Obecnie dzięki działalności szkoc. emigrantów i misjonarzy K.p. istnieje na całym obszarze języka ang. (zwł. Anglia, Irlandia, Kanada, Stany Zjedn., Szkocja, Walia), także w Azji (Chiny, Indie, Korea, Tajwan), Australii i Oceanii (m.in. Nowa Zelandia) oraz Ameryce Pd. (Argentyna, Boliwia, Chile, Nikaragua, Paragwaj, Wenezuela); do znanych przedstawicieli K.p. należeli m.in.: J. → Baillie, K. → Barth, E. → Brunner, W.A. → Visser't Hoof i J. Witherspoon (1723-94).

S. Bruce, *God Save Ulster! The Religion and Politics of Paisleyism*, Ox 1986, 1990; M.J. Coalter, J.M. Mulder, L.B. Weeks, *The Re-Forming Tradition. Presbyterians and Mainstream Protestantism*, Louisville 1992; J. Stahl, P. Jaskóta, KChJ 171-188; J.K. Cameron, TRE XXVII 340-359; J. Bosch Navarro, *Diccionario de ecumenismo*, Navarra 1998 (*Ekumenizm. Mały słownik*, Wwa 2007, 259-260); R. Nutt, D. Fergusson, D. Cornick, RGG VI (2003⁴) 1618-1623; J. Guhr, ECh IV 533-540.

Stanisław Józef Koza, Slawomir Pawlowski

PREZBITERIIAT → Kapłaństwo.

PREZBITERIUM (gr. *presbyteros* starszy), miejsce w kościele (→ ołtarz, → ambona i miejsce przewodniczenia) służące do sprawowania → Eucharystii.

Wyodrębnienie p. w przestrzeni liturg. związane jest z przyjęciem przez sakr. budownictwo stylu bazylik rzym., w którym centr. miejsce zajmowała katedra biskupa ze znajdującymi się przed nią ołtarzem i amboną, oddzielona → balustradą od przestrzeni przeznaczonej dla wiernych; taki układ archit. wyrażał hierarchiczne ukształtowanie → ludu Bożego (przemówienie Euzebiusza z Cezarei z okazji poświęcenia bazyliki w Tyrze, HE X 4,12-72); na proces wyraźnego wyodrębnienia się p. wpłynęły także przenikanie elementów ceremoniału